

Olaf Olsen: Christian IVs tugt- og børnehus. Anden forøgede udgave. Århus, Wormianum 1978. 127 s. 54 kr.

Olaf Olsen har på forlaget Wormianum i lidt udvidet form genudsendt sin nu klassiske afhandling fra 1952 om Christian IVs tugt- og børnehus, der dengang fremkom i Historiske Meddelelser om København. En egentlig anmeldelse vil være en urimelighed, da der trods den udvidede form er tale om et snart tredive år gammelt skrift, men der er al mulig grund til at gøre opmærksom på, at denne væsentlige afhandling nu atter kan fås, og man må med forfatteren håbe, at bogen kunne inspirere en og anden historiker til fordybelse i disse emner, da der næppe er håb om, at han selv, engageret som han er i helt andre forskningsforetagender, påny vil tage emnet op. Olaf Olsen fremhæver beskeden, at han langt fra har udnyttet tugthusregnskaberne muligheder, men det forekommer dog undertegnede, at der udfra det anlagte socialhistoriske perspektiv er tale om en i det væsentlige dækkende fremstilling, navnlig efter at forfatteren i nyudgaven har suppleret og afrundet indledningskapitlet om de sociale forudsætninger for tugthusets oprettelse 1605. Derimod er det nok muligt at grave dybere, når det gælder tugt- og børnehuset som manufakturpolitisk eksperiment og som led i den økonomiske politik. Som naturligt var i 1952 har afhandlingen som forudsætning Albert Olsens opfattelse af Christian IVs økonomiske politik, men netop dennes vurdering af Christian IVs bestræbelser som urealistiske og til dels diletantiske er i væsentlig grad blevet modificeret af nyere forskning. (Jf. Gyldendals Danmarkshistorie II, s. 425–31).

Steffen Heiberg

Gustav Utterström: Fattig och föräldralös i Stockholm på 1600- och 1700-talen. Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in Humanities 14. Umeå 1978. 248 s. S.kr. 75 (+ moms).

Det bør straks fastslås, at professor Utterströms bog er usædvanligt righoldig og mangesidet facetteret. Den består som helhed af to – socialhistorisk nært forbundne – studier over 'manufakurer, børnearbejde og admiralitetet i Stockholm' fra børnehusets start 1624 til dets reorganisation 1785 og over konsumtion og levestandard i institutionen 1674–1781. Forf. analyserer meget indgående og nuanceret anstaltens vekslende funktioner gennem hele perioden af tekstilmanufaktur (hovedsageligt til den svenske flåde) og af børneforsorg for Stockholms proletariat. Iøjnefaldende er det, at antalten først i 1630'erne optog børn og indtil da – under ledelse af rigsadmiral Claes Fleming og i den mest hektiske krigsperiode – fungerede som leverandør til den svenske flåde, især af sejldug (*buldan*). Vigtig er ligeledes påvisningen af, at konjunkturforholdene for råvarer – hør og hamp fra de baltiske provinser – omkring 1650 blev således, at produktionen måtte indstilles.

Ikke mindre betydningsfuld i den internationale sammenhæng er diskussionen af børnehusets konsumtion og levestandard, naturligt nok knyttet til den svenske diskussion siden Eli F. Heckschers pionerarbejder. Trods horrible levevilkår på anstalten synes konsumtionen (ligesom Olaf Olsen har påvist for Københavns tugt- og børnehus; forf. synes ikke at kende dette arbejde) at have været tålelig (omend overvejende af vegetabilsk art) og i hvert fald bedre end i samtidens tyske institutioner.

Kun et enkelt punkt giver anm. anledning til et par kritiske bemærkninger. Prof. Utterström anfører (s. 16 og oftere), at Axel Oxenstierna 1619–24, vist efter Gustav II Adolfs direktiver, arbejdede med en systematisk reform af rigets fattigforsorg. Børnehusplanerne har deres plads i denne sammenhæng; de omfattes med interesse af regeringen, men

krydses bestandig af manufaktur- og militære hensyn. Johan Skyttes oprindelige plan, som lagde hovedvægten på forsorgens humane sider, kombineres da også i den endelige fundats 1624 med manufakturtanken, og brydningerne iagttages fremdeles, ikke mindst under Claes Flemings auspicer. Det betones derimod næppe tilstrækkeligt, at Stockholmfundatsens dualisme snarest er tidstypisk; beslægtede strukturer genfindes f. eks. bag det københavnske tugt- og børnehus 1605 og definitivt 1621. Kritiken kan således sammenfattes i tre punkter: Der savnes et baggrundsrids af den ældre, svenske fattiglovgivnings principper, der kunde have været henvist til, at tugthuse efter nederlandske mønstre netop udbredes over Nordeuropa i disse årtier, og man kunde have ønsket en komparativ analyse af den svenske og andre fundatser. Kritiken anfægter blot naturligvis ikke bogens styrke. Den fortjener at blive læst og inddraget i den løbende socialhistoriske diskussion, også udenfor Skandinavien.

E. Ladewig Petersen

Ingeborg Christmas-Møller: »På fattighuset«. Greve hospital og andre fattighuse på landet i 1700- og 1800-tallet. Kbh. Nationalmuseet 1978. 170 s. 58 kr.

Den direkte anledning til, at Nationalmuseet udsender »På fattighuset« er, at Frilandsmuseet i Sorgenfri genopfører Greve-Kildebrønde hospital fra 1710 i museets park. Bogen indeholder derfor en gennemgang af dette hospitals historie. Men »På fattighuset« er andet og mere end en bygnings- og personalhistorisk beskrivelse, idet IC-M på et mere generelt plan behandler forholdene i og omkring fattighusene på landet indenfor en ca. 200-årig periode. Bogen henvender sig derfor lige så vel til museets gæster som til socialhistorisk interesserede. Desuden kan den bruges af undervisere på gymnasie- og HF-niveau, idet den som et bilag medtager undervisningsideer som belyser klasseforskellene i bondesamfundet, med grundplaner over forskellige boligtyper, auktionslister over dødsbo og livsrytmer for adel, bonde og husmand, ligesom bogen indeholder et meget fyldigt billedmateriale. Hertil kommer at bogen indeholder en litteraturliste med en kort præsentation af de enkelte værker.

»På fattighuset« er et godt eksempel på en forskning, der både er engageret og engagerende. IC-M lægger ikke skjul på, hvor hendes sympati og medfølelse ligger: bogen er forsøgt skrevet udfra fattiglemmernes synsvinkel. Dette betyder dog ikke, at hun forfalder til trættende moraliseringer. Tværtimod har denne synsvinkel været frugtbar, idet den får hende til at fremdrage nye og spændende oplysninger af kildematerialet. Emner som kærlighed og seksualitet bliver behandlet i denne bog, og både kvinderne og børnene får deres fortjente plads i historien. IC-M påpeger, at der mangler forskning i fattige menneskers historie, og retter en meget præcis kritik mod museerne og deres hidtidige indsamlingspraksis, som hun mener bunder i et kulturbegreb, der alt for snævert er knyttet til de herskende samfundsgruppers liv og levned. »Vi synes ikke rigtigt at have forstået, at en given kultur er alle samfundsgruppers værk«, skriver hun (s. 17), og det er grunden til at de fattiges historie både mangler at blive skrevet og at blive belyst via museernes udstillinger.

»På fattighuset« er et vellykket forsøg på at rette op på denne skævhed i vor kulturopfattelse, og bør stilles ind på reolen ved siden af Jens Engbergs, Peter Riismøllers og Harald Jørgensens værker. Historien om fattighusene på landet er ikke skrevet med IC-M's bog alene, men dens engagerende og velskrevne formidling af et både sørgeligt og chokerende stykke danmarkshistorie, kan kun inspirere historikere og museumsfolk til at arbejde videre med stoffet. En indvending må dog rejses mod bogens periodeangivelse, som lover mere end den kan holde. Den forsker, som forventer at finde materiale om det